کاریگەری پارە لەسەر بوونیادی کۆمەڵایەتی ژیان لە شیعری (ئەگەر)ی جەمال شارباژێری(١).. نووسینی: عەبدوڵا سەلمان(مەشخەڵ)

دەقی شیعری(ئەگەر)
ئەگەر کوڕە ئاغایەکی بە زەبری قاسە پێ ئەبووم
ئەگەر لە بەگزادەیەکی چەورخۆری دەنگ گۆ ئەبوم
ئەگەر لە بازرگانێکی دیوەخان گەرم و گوڕ ئەبوم
ئەگەر بەرەوبەرێکی دەست ڕەیشتووی دەست بە ئەبوم
ئەگەر خزمی ڕێ گرێکی بە دەستات و دە ئەبوم
ئەگەر لە قاچاخچییەکی سینی بەر بەسیخوڕ ئەبوم
***
ئەوا نەوەک هەر حەزت کرد کچم بدەیتێ
بەکو کەنوشیشت ئەبرد بە سەبەرم..
وەکو تانجی دوام ئەکەوتی تا بمگەیتێ
ئاغام ..بەگم..قوربان..گەورەم..تاجی سەرم!
من نەکەرم!(٢)

دەستاتی پارە و کاریگەری لەسەر بوونیادی کۆمەڵایەتی
مارکس دەڵێت (پارە گەورەترین هێزی لە دیاریکردنی ڕەوتی مێژوودا هەیە.)(٣) ئەم دیاریکردنەی ڕەوتی مێژوو، دیاریکردنی ڕەوتی ململانێ کۆمەڵایەتییەکانی نێوان چینەکانە. پارە کە لە پرسەی بەرهەمهێنان و ئاوگەدا ڕوحی بەرهەم و کایەیە. ئیتر بەهای پارە ئەو بەهایەیە کە لە توانایدایە کاریگەری بەسەر پەیوەندییەکان و هەست و نەریت و تەنانەت مەعریفە و زانستیش دابنێت. هەزەک کە دراو یان پارە هەیتی لە بەهاکەیتی. بەهای پارە بەهای ماددییە و لەژیانی ڕۆژانەی کۆمەڵگەدا هەستی پێدەکرێت و کاریگەرییەکەی بەسەر سەرجەم جومگە و پێکهاتەکانی ژیانەوە دەبینرێت. کاریگەری هێزی پارە لە کۆمەڵگەی بەرژوازی، کاریگەری دەبێت لەسەر کلتوور و نەریتە کۆمەڵایەتییەکان. بۆیە دەبینین پارە لە کۆمەڵگەی بەرژوازی نەک هەر ئیش لەسەر هاوکێشە سادەکانی ئابووری و بەرهەمهێنان دادەنێت،

بەڵکو بەگژ مەحاڵەکاندا دەچێتەوە و هاوکێشەی ژیان دەگۆڕێت و مرۆڤ خۆی لە دروستکردنی کۆمەڵایەتییەکە دەدات. بەم دەبینین لە کۆمەڵگای بەرژوەزی پارە پردی نێوان ئینسانەکان و بەرجەستەکراوەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانە. بۆیە نییە دەبینین کە پارە جێی پەیوەندییە گەرموگوڕەکانی نێوان مرۆڤەکانی گرتۆتەوە. شاعیریش هاتووە ئیش لەسەر ئەم هێزەی پارە دەکات و واقیعییانە وێنای دەکات. بە وردبوونەوە لە شیعری (ئاگەر) ی جەماڵ شارباژێری کە لە دوو کەپەی سەرەکی پێکهاتووە، ئەو دیمەنە دەبینین کە شاعیر لەزمانی کەسی یەکەمەوە زڕ بووونی ئەو پەیامە کۆمەڵایەتییە وێنا دەکات کە کۆمەڵگە گیردەیەتی. پەیامی ناسینی دۆخ و باری سایکۆلۆژی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردستان. شاعیر سکاڵانامەی گەنجکمان بە وێنا دەکات کە لەبەر ئەوەی هەژارە و کوڕی ئاغا و بەگزادە و بەرەوبەر و بازرگان و دەستبە و دز نییە، کەس ئامادە نییە بیکاتە زاوای خۆی کچی خۆی بداتێ. چی وای لە کۆمەڵگە کردووە ئەم هەوەستەی بەرامبەر بە کوڕکی هەژار هەبێت؟ دەوەمەندخوازی چ پەرچوویەکە کە خەڵک لە ئاستیا نەرم و دەباشە و تەسلیمی دەبێت؟ پەوانەی هەژاری و دەوەمەندی لە کۆمەڵگەی سەرمایەداری لەسەر چ بنەمایەکە؟ ئەی موکایەتی تایبەتی و پارە لە دروستکردنی ئەم دۆخەدا چییە؟ مەژووی نووسینی ئەم شیعرە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٦٧ی زایینی کە کۆمەڵگەی کوردستان کۆمەڵگەیەکی چینایەتی سەرمایەداریبە. لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریش هەمیشە لەکدژییەک بوونی هەیە لەنێوان بەرژەوەندی چینەکان. ئەوەی لە شیعرەکەدا ئاغا و بەگ و بازرگان و بەرەوبەری دەستبە و بەگزادە و ڕەگەزی بەدەستهات و قاچاخچی سینی بەر بە سیخوڕی بەیەکەوە بەستووەتەوە، پارە و دەسەاتی پارێز. بە خوێندنەوەی کەپەی یەکەم وەک (هەکار) ئەوە دەردەکەوێت کە ئاگەر ئەو کوڕە هەژارە گەنجە هێزی پارەی لە پشت بێت، ئەوا وەک (ئەنجام) دەتوانێت ژن بهێنێت و تەنانەت وەک سەرگەورە و جێنتەمان دوای بکەون و ببنە نۆکەری. مارکس دەڵێت (پارە وەفاداری دەگۆڕێت بە خیانەت، عەشق دەکاتە ڕق، ڕق بە عەشق، فەزیلەت بە ڕەزیلەت، خزمەتکار بە ئاغا و ئاغا بە خزمەتکار، دەبەنگیی بە زیرەکی و زیرەکی بە دەبەنگی.)(٤) ئەم سیحرەی پارە لە سیستەمی سەرمایەداریدا هەندە بەهێزە کە سنووری نەتەوەکانی دەبڕێت و نەک هەر بەرجەستەکراوەی بەرژەوەندییە چینایەتییەکانە، بەڵکو ئەی گرنگ لە شوێنەدانی سایکۆلۆژیەتی ئینسانەکان و چینەکان دەگۆڕێت. هێزی پارە بەجۆرێک لەتوانایەی هاوکێشە کۆمەڵایەتییەکان هەڵگۆڕێتەوە.

ئەوا نەوەک هەر حەزت کرد کچم بێتە

بەکو کەنوشیشت ئەبرد بە سەبەرم..
وەکو تانجی دوام ئەکەوتی تا بمگەیتە
ئاغام ..بەگم..قوربان..گەورەم..تاجی سەرم!
من نەکەرم.(٥)
هەگبەانەوەی ژیانی کوردە هەژارەک بە تاجی سەر تەنها لە توانای هەزی پاردایە. ئەوە ئاستە پارە دەتوانێت خوشگوزەرانی کاتیی دەستبەبەر بکات، بەڵام هەرگیز ناتوانێت ئاسوودەیی هەمیشەیی بنیاد بنێت. پارە دەتوانێت ببێتە ئامڕاز بۆ دەستەبەرکردنی بوونیادی کۆمەڵایەتی مرۆڤەکان بگۆڕێت و خەسڵەتە کۆمەڵایەتییەکان ئاوەژوو بکاتەوە. پارە دەتوانێت دەخیلی مامەڵەی ئینسانەکان پچڕێنێت بکاتەوە، یان وەک مارکس دەڵێت (پارە هەموو سیفاتە بەشەرییەکان پچڕێنێ دەکاتەوە.) (٦) بەرجەستەکردن و وێناکردنی دەخیلی سایکۆلۆژی مرۆڤەکان لەدەروونی یاساکانی ململانێی چینایەتییەوە یان لەدەروونی بەرژەوەندی چینایەتییەوە لە دەقی ئەدەبیدا ناتوانێت خزمەت بە خەسڵەتی شەشگۆشەرانەی مرۆڤەکان بکات لە ئاوگەڵێنەتییەکانی ژیاندا. بلیخانەف دەڵێت(هونەرمەند حوکم بەسەر شتدا نادات، بەڵکو وێنای شت ئەگرێ)(٧) هەر بۆیشە جەماڵ شارباژێری وێنای دەخێکی بە کردووین کەجێی قەزلەبوونەوەیە. دەستبردن بە وەها بابەتێک و کردنی بە ناوەڕۆکی دەقێکی ئەدەبیی، خێی ئاماژەی خوێندنەوەی و تێگەیشتنی شاعیرە بە دەخی کۆمەڵایەتی و ئابووری و تەنانەت سیاسی کۆمەڵگەش. بەمجۆرە پەموایە جەماڵ شارباژێری لەئاستانەی نووسینی ئەم دەقەکدا ئەوەمان پێدەڵێت کە:
یەک : شاعیر خاوەن تێگەیشتنی خۆیەتی بە کۆمەڵگە و دەبەت ئەدیبان و نووسەران خۆیان لەناو کۆمەڵگەدا ببینێنەوە و بەشداری کارایان هەبێت لە دەست خستنە سەر کێشە و گرفتەکانی کۆمەڵگە و ئینجا هەوڵدان بە گۆڕینی ژیان.
دوو : نووسەر و ئەدیب دەبەت و دەتوانن ئەو کێشە کۆمەڵایەتی و ئابووریانە لە دەقەکانیاندا وێنا بکەن و دەقە ئەدەبیی و هونەرییەکانیان ئاوێنەی واقیعی ژیانی کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی کۆمەڵگە بن.
(دەسەاتی پارە هەمیشە و بەدرێژایی مێژوو لە وزەی مرۆڤ بەدەر بووە.)(٨)ئەوە دەسەاتی پارەیە ئینسانی ژێردەستە کردووە و دووچاری چەوسانەوەی کردووە. جەنگین دژ بە دەسەاتی پارە و موڵکایەتی تایبەتی لە کۆمەڵگەی بەرژوازی جەنگینە دژ بە بەرژەوەندی تایبەتی دەستێشتووان و ستەمکاران. ئەمش وا دەکات کە دەسەاتدارانی بەرژوازی بەهەموو توانایانەوە نەهێن ئەو دژایەتیکردنە هەروا بە ئاسانی تێپەڕێت و هێدەستن بە ئینجامدانی

گۆڵە دژەکرداری کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی. جەماڵ شارباژێری شاعیر لەم شیعرەدا نایەت پارە و دەسکەوتی پارە بکاتەوە. ئەو داخی ئەوی هەیە کە ئەو دەسکەوتەی نییە. ئەمە خاڵی جیاکەرەوەی شەشگۆڵییەتی دەق و بەرهەمی ئەدەبییە. بەڵێ جەماڵ شارباژێری لەم دەقەدا ئاماژەیەکی گرنگمان نیشان دەدات کە وێناکردنی ئەم ئاماژەیە تا بڵێی جێی بایەخ و بەبۆای من کردەتی شیعریی جەماڵ شارباژێری چەند هەنگاو دەباتە سەرەوە، بەڵام ناتوانێت پەساپەتی شەشگۆڵی بوونی پێببەخشێت.

شیعری (ئۆگەر) و ئیشکالاتی هونەریی

ئەم شیعرە بەواڵەت سادە و بەناوەڕۆک بەپێز و دەوڵەمەندە، بە زمانێکی سادە و ڕەوان نووسراوە و گوزارشتی لە دەسکەوتی پارە و کاریگەری لەسەر بوونیادی کۆمەڵایەتی ژیانی ئینسانەکان لە کۆمەڵگەی کوردستان کردووە. مەودای خەیاڵ تیایدا باڵا نییە. ڕێنووسەکەی بەپێوانەی ساڵی ١٩٨٣ خراپ نییە و باشیش نییە، دەکرێم باش نییە چونکە نەدەبوو لە دەرەوە یەکەم وشەی (ئەبووم) بە دوو واو و (ئەبووم)ەکانی دەرەکانی دووواتر بە یەک واو بنووسرێت. هەروەها نەدەبوو وشەی لەکاڵی کە گرفتێکی گەورەش نییە لە دەقێکی وادا بەکار ببات، وەک وشەی (بەیتە) کە دەیتوانی بنووسێت (بدەیتە). شاعیر لە کۆپڵەی دووەم دەڵێت یەکەم دەرگەت (ئەوا نەوەک هەر حەزت کرد کچم بەیتە) ئەم دەڕەوە لەووی داشتنیشەوە کەموکوڕی تێدایە. حەزت کرد ڕابردووە و دەبوایە ڕابردووی بەردەوام بووایە (حەزت دەکرد). لەم شیعرەدا دووبارەبوونەوەی سەرەتای دەستکانی کۆپڵەی یەکەم بە وشەی (ئۆگەر) و کۆتایی دەرەکان بە وشەی (ئەبووم)جوانییەکی بەخشیوەتە شیعرەکە. بەڵێ ئەم دووبارەبوونەوەیە نەک خوێنەر تووشی وەسبوون ناکات، بەڵکو خوێنەر زیاتر هان دەدات بزانێت کۆتاییەکەی بەکوێ دەگات و چ ئەنجامێک دەداتە دەستەوە. وێنە سادەکانی کۆپڵەی یەکەم هەر هەموویان لەڕگەی ڕەگەزی(بەراوردکاریی)ەوە بوونیادنراون. بەڵێ دەبینین فەرم لەم دەقەدا هێندە سادەیە ناتوانێت پێ بە پێستی ناوەڕۆکەکە بڵێت، یان باشتر بڵێم فەرمی شیعری (ئۆگەر) لێرەدا پەیامە کۆمەڵایەتییەکەیدا نییە.

سەرەنجام

دەقی شیعری(ئۆگەر)ی جەماڵ شارباژێری گەرچی دەقێکی سادەیە و بەچوونی من فەرمی دەقەکە لێرەدا ناوەڕۆکەکەیدا نییە و شاعیر دەیتوانی شیعرەکە بەهێزتر بنووسێت، بەڵام دەقی (ئۆگەر) هەڵگری

ناوەندێکی کۆمەڵایەتی و پەیامێکی چینایەتی گرنگە، کە وەک زنگێکی وشیارکردنەوە لە کۆمەڵگای کوردستان پێنجە دەخاتە سەر کاریگەری هەزی پارە لەسەر ئینسانەکان و سایکۆلۆژییەتی کۆمەڵایەتییان. ئەو هەزەی کە نزیک ئەمڕۆ لەسەرتای هەزارەی سێیەمدا کەتایی نەهاتووە، بەڵکو لە دەیەی شەستەکان زیاتر و کاریگەرتر مارکی خۆی لە ژیانی ئینسانەکانی کۆمەڵگای مرۆڤایەتیدا داوە، بە کۆمەڵگای کوردستانیشەوە. هەزێک کە تا بەمانەت مرۆڤایەتی لە ستەم و چەوسانەوەی چینایەتی ڕزگاریان نابێت. جەماڵ شارباژێری شاعیر، جگە لە عەشقی کوردایەتی و ئافرەت، چەندین ئاوەدانەوەی کۆمەڵایەتی تریشی خستۆتە سەر خەرمانی بەرهەمە ئەدەبییەکانی و کە بە خۆی بۆتە ئاماژەیەکی دڕوشاوەن لەنێو جیهانی نووسینی ئەم شاعیرە.(٩)

نووسینی: عەبدوڵا سەمان(مەشخەڵ)
سەرتای ساڵی ٢٠٢٣

_____-

سەرچاوە و پەراوێزەکان :

(١)جەماڵ ئەمین عارف ناسراو بە جەماڵ شارباژێری شاعیر (١٩٤١ – ٢٠٢٣) لە کەتایی دەیەی پەنجاکانی سەدەی بیستەمەوە دەست بە نووسینی شیعر دەکات و بە ماوەی زیاتر لە شەش دەیە لەنێو بزووتنەوەی شیعری کوردیدا چالاکانە بەرهەمەکانی بڵاو دەکاتەوە. جەماڵ شاعیرێکی نۆتۆیییە کە سەرتاپا شیعرەکانی بە مەسەلە و کێشەکانی نۆتۆی کورد تەرخان کردووە. کێشەی کورد و ئازادی نۆتۆە تۆڕی بنەڕەتی بوونیادی شیعرییە لای جەماڵ شارباژێری. ئەو وشەی کردە مەتاریز بە بەرگری لە نۆتۆی کورد. جەماڵ یەکێک بووە لە ئیمزاکەران بەیاننامەی ڕوانگە و هەورەها دامەزرێنەرانی دەستەی نوخوازی ڕوانگە بوو لەگەڵ هەریەک لە شەرکە بەکەس و جەلالی میرزا کەریم و حوسێن عارف و کاکە مەم بۆتانی. شاعیر تا ڕادەی ژیانئاوایی وەفادار مایەوە بە ڕەباز و ڕەوتی شیعری ناسیونالیستی کوردی و لەڕەگەی دەقە شیعرییەکانیەوە تێکۆشا کێشەی خێشویستی و سیاسی تێکهەڵکێش بکات. جەماڵ شارباژێری لەموی ژیانیدا ژمارەیەک کتێبی بڵاوکراوەی بڵاو گیاندووە. دواجار ئەم شاعیرە لە ١٠ ی مانگی تەممووزی ساڵی ٢٠٢٣ لە لەندەن بە نەخۆشی شێرپەنجەی خوێن ژیانئاوایی لە شیعر و نووسین کرد و تەرمەکەی گەڕێنرایەوە کوردستان و لە قەزای چوارتا لە گوندستانی سەلیم بەگ بەخاک سپێردرا. بە زانیاری زیاتر بڕوانە سایتەکانی کوردیپیدیا و وەستگەنیوز

https://www.kurdipedia.org/default.aspx?lng=1&q=20100221095644
3564
https://www.westganews.net/dreja.aspx?=hewal&jmara=126361&Jor=
1

(٢)جەماڵ شارباژێری کەشیعری (لەئەلبومی یادگارا) چاپخانەی ئۆفسێتی سەرکەوتن چاپی یەکەم ١٩٨٣ لاپەڕە ١٠. هەنووسی شیعرەکەم دەستکاری نەکردووە و وەکچەن لە کتێبەکەدا هاتووە ئاوا نووسیومەتەوە.
(٣) Karl Marx and Fridrich Engels The Communist Manifesto, Oxford Worlds Classic, Oxford University Press USA 1992.
(٤)کارڵ ماركس دەسەڵاتی پارە لە کۆمەڵگەی بەرژوازیدا وەرگێرانی لە ئەڵمانییەوە پێشەکی و محەمەد سایتی سبەی ٢١-٣-٢٠١٩
https://www.sbeiy.com/Details.aspx?jimare=11650
(٥)جەماڵ شارباژێری کەشیعری (لەئەلبومی یادگارا) چاپخانەی ئۆفسێتی سەرکەوتن چاپی یەکەم ١٩٨٣ لاپەڕە ١٠.
(٦)كارل ماركس قوة المال في المجتمع البرجوازی ملخص بقلم اندرية فولكوف و ستيفن هيكس
https://ar.atlassociety.org/session/karl-marx-the-power-of-money-in-bourgeois-society
(٧)جەرج بليخانوف الفن و التصور المادي للتاريخ ترجمە جورج طرابيشي دار الطليعة للطباعة والنشر بيروت لبنان الطبعة الاولى ١٩٧٧ ص ١٩١.
(٨)جان فريفيل تێزەکانی ماركس – ئینگڵس لەبارەی ئەدەب و هونەرەوە وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە فوئاد مەجید میسری لەبڵاوکراوەکانی ناوەندی توێژینەوە و هزریی شەهید ئارام چاپی یەکەم ٢٠١٩ لاپەڕە ٤٨.
(٩)بە نموونە شیعری کەرکارم لە گۆڤاری ژگاری ژمارە ٥ ی ساڵی ١٩٦٩ لاپەڕە ٤٤ و ٤٥ و چەندین دەقی تر.

یادەوەریم لەگەڵ شیعری پێشودا.. سەدیق سەعید ڕواندزی

لە کۆتایی هەشتاکانی سەدەی ڕابردووەوە، کاتێ قوتابی پێلی پێنجەمی وێژەیی بووم، لە قوتابخانەی دواناوەندی ڕواندزی کوێان، بە یەکەم جار پێشڕەو و شیعرکانیم ناسی. ئەو کات لە ڕەگەی قوتابیەکی هاوڕێمەوە، کەمێک شیعری (شێو نیێ خەونتان پێوە نەبینم و ڕەژ نیێ لێتان تووڕە نەبم) بینی و خوێندەوە. بە ڕاستی شیعرکانی زۆر کاریان لە کردم و چژێکی بە سنوورم لە دنیای شیعری پێشڕەو وەرگرت. بە تایبەتیش شیعرکانی (کاك و نیازك هەوڕی و لە دەستم دە و نیازم وابوو) گەلێکی دیکەش. ئەو کاتیش، خەم لە کەف و کوڵی عەشقێکی ڕەمانسیانەی کچێك دەژیام، کە ئێستاش کاریگەریەتی ئەو ڕەژانەم بە سەر ماوە، ئیدی ئەمە وایکرد شیعرە ڕەمانسی و دەداریەکانی پێشڕەو، ئەوەندەی تر لە ڕووی هەست و سۆزی ڕەمانسی و خێشوێستیەوە، کارم لە بکەن و لە نەو دەریای خێشوێستیدا کەیلی زیاتری شیعرکانی بەم و شێوانی درێژی زستان، ژووان لەگەڵ شیعرکانی ببەستم و بە خەونی داهاتووەکی جوانەوە دەژیام و خەونی ڕەنگاو ڕەنگم دەبینی. بەڵام ئەفسووس، ئەو ڕۆژگارە کۆتایی هات و ئێستا کاتێ ئاوڕ لەو ڕابردووە خەمگینە دەدەمەوە، هەستێکی دڵتەنگی قووڵ دامدەگرێت و خەزگەی ئەوە دەخوازم، کە کات هەمیشە هێزی ئەوەی هەبووایە بگەڕێتەوە ڕابردوو. ڕەنگە ئەمانە و زۆر شتی تریش هەکاری ئەوە بن، کە من ئێستاش هەر لە ڕابردوو دەژیم و نوستالژیایەکی گەورەم بە ڕابردوو هەیە و بەوام وایە بە هەموومان ئاگەر جوانیێك و پیرزیێك و خێشیێك هەبوو بێت، ئەوا لە ڕابردوو بە جەماوە و دەبە بەردەوام بەی بگەڕینەوە، بە ئەوەی لە ئافاتی ژیانی ئەو سەردەمە دوور بکەوینەوە. لە پاڵ شیعرە ڕەمانسیەکانی پێشڕەو، شیعرە نەتەوەیی و شۆشگێڕیەکانیشی کاریان لە کردم، چونکە ئەو ڕۆژگارە، سەروبەندی دنیای خامۆشی و نەهامەتی دوای کارەساتی ئەنفالی گەلی کورد بە دەستی ڕژێمی شۆفێنی بەعس بوو. هەموو ئەمانە بە سەر یەکەوە، تاسەی ئەویان نەشکاندم کە تەنها شیعرکان بخوێنمەوە، بەکو بیارمدا سەرجەم شیعرکانی ئەو کەمە شیعرە، بەدەست لە تەنووسکدا بنووسمەوە ئێستاش ئەو تەنووسەم و وەکو یادگاریەکی جوان و پڕ بەها، هاوشوێی ئەماسکی بە نرخ ماوە و لە کتێبخانەکەمدا هەم گرتووە، کە لە دوو تۆی کتێبکەمدا، چەند لاپەڕەیکی بە دەست نووسراوی ئەو شیعرانە دەبینن.

پرسستی شیعرکان کە لە تەنووسکدا بە دەست نووسیومەتەوە.

بەگومان ئەو سەردەمیش شیعرکانی پەشەو، قەدەغە و یاساغ بوون، بۆیە ئەمە زەرتەر ریسکێك بووە بۆ ژیانەوە لە پەناو پەشەو و شیعرکانی کردم. بەم جۆرە، پەیوەندی من و شیعرکانی پەشەو دەستی پێ کرد. ساڵانی دواتر، کاتێ لە پەیمانگای مامۆستایان لە هەولێر وەرگیرام، هاوڕێکانم دەزانن هەر لە ژێر کاریگەریەتی ئەو عشقەدا، دیوارکانی ژووری بەشە ناوخۆیەکەم بە شیعرکانی پەشەو ڕازاندەوە. ڕۆژان هاتن و ڕۆژان تێپەڕین، ئەو عیشقە و ئەو شیعرانە لەگەڵم ژیان و ئەوەندەی تر، ئاشنای پەشەویان کردم و تامەزرۆی بینینیم دەکرد. من تاسەی بینینی پەشەوم وەك شاعیرکی دیار، هەر لە خوێن و خەیاڵ دابوو، خەشبەختانە ئەو خەونە بووە ڕاستی و کاتێ گەلی کورد لەو بەشەی کوردستاندا ڕاپەڕینی بەرپا کرد، پەشەویش گەڕایەوە کوردستان و بە بەرکەت شاد بوونەوە و زنجیرە کارەکی ئەدەبی لە شار و شارۆچکەکانی کوردستان ئەنجامدا. لەو سەنگەیشەوە، هاوڕێیانی گۆڤاری قەڵا لە ڕواندز، کە هەموویان شەیدای شیعری پەشەو بوون و خەشیان شاعیر و نووسەر بوون و گۆڤاری قەڵایان دەردەکرد، کۆمەکی شیعریان بە پەشەو لە مانگی نیسانی ساڵی 1992 دا، لە گۆمەپانی قوتابخانەی پاشای گەورە ساز کرد. منی خوێنەر و شەیدای شیعری پەشەو، کاتێ بە یەکەم جار پەشەوم لە نزیکەوە لە نەو ئاپارتمانێکی گەورەی جەماوەری بینی، شاگەشکە بووم بە دیتنی و لە خەشیان نەو چاوانی ئەو شاعیرە نەتەوەیی و کورد و بە هۆستەم ماچ کردوو چاوانم پێ لە فرمێسك بوون. پەشەو، تا ئێستاش یەکێکە لەو شاعیرە خەشەویستانەی، بەشێکی زۆری شیعرکانیم ئەزبەر کردووە و شیعرکانی دەخوێنمەوە. پەشەو لە ڕۆژی شاعیرە دیار و کوردستانییەکانی ئەمەیە. ئەوەی پەشەو لە بەشێکی زۆری شاعیرانی تری ئەمە جیا دەکاتەوە ئەوەیە، کە هەر تەنها شیعر نانووسێت، بەکو شاعیرانەش دەزیت و ئاکاری شیعرییانە لە ژیانیدا پەیڕەو دەکات. بە ئێستاشەوە، پەشەو لە سەنگەری چیەنی چەوساوە، هەژار و بە دەرەتانی ئەمە دایە و خۆی و شیعرکانی داکۆکیکەرێکی سەر سەختی مرۆڤ و مرۆڤایەتین. پەشەو، هیچ کاتێك ئامادە نەبووە خۆی و شیعرکانی، قەڵەم و هۆستەکانی، بخاتە سەنگەری دەسەڵات و گەندەڵکاران و شیعر بە ئەو بە ناو شۆڕشگێڕانە بنووسێت، کە تا دوێنێ خەونیان بە ئازادی کوردستانەوە دەبینی، کەچی ئێستا نەك خیان، بەکو هەفت پشتیشیان لە بەرهەمی بە ناو ئەو ڕاپەڕین و شۆڕشە دەخۆن و پشەمرگەیەکی ئەو ڕۆژگارەش، لانیکەی نییە تێیدا

بژیت. پەشۆ، خەونی بە کوردستانێکی یەکسان و ئازادیخواز، کە مرۆڤ شکۆمەندا تیایدا بژیت دەبینی. ئەو خەونی ئەوە بوو، کوردستانێك هەبێت چیتر منداڵە چاوگەشەکانی کورد، لە کەرکوك و شوێنەکانی دیکە، سواڵ نەکەن و لە برسان نەمرن، بەڵام ئەفسووس ئەو خەونانەی شاعیر بە درۆزایی ژیانی لە تاراوگە بە کوردستانەوە دەیبینی، نەهاتنە دی. بەڵێ ئیدی نەگەڵایەوە کوردستان و مەنفای کردە لانەی غەریبی خۆی. پەشۆ، دەیویست جارێکی دیکە دار و بەردی بەرکەت بڵەستێوە، بەڵام کام بەرکەت؟ ئەو بەرکەتەی لە نەو شیعری ئەودا هەموو دنیای لەوە دەبینی، یان ئەوەی چنگی بە نەو مەدرنە و ژیانی شارستانی وەرانیکرد. خەونەکانی پەشۆ بە نیشتمان، خەونی گەورە و مەزن بوون، بە داخەوە نەهاتنە دی. پەشۆ دڵنگە هەمان ئەو وزە و تینە شیعرییەی جارانی بە هەی چوونە نێو تەمەن و ژیانکردن لە غەریبی بە ماوەی نیو سەدە زیاتر نەما بێت، بەڵام شیعرەکانی هەمیشە ماونەتەوە و کاریگەریان لە سەر دنیابینی و بگرە ئەزموونی نووسینی گەلێك لە شاعیرانی گەنج و تازە نووس هەبووە، کە بە جۆرێك دڵنگە لەگەڵ خوێنەرەیان، هەست بە دەنگ و دڵنگی پەشۆ لە شیعرەکانیان بکەین. پەشۆ هەر تەنها شاعیرێك نییە، بە بەوای من ئەزموون و قوتابخانەیەکی شیعریش بوو، بەیە ئاسایە کەسانێك لە ژێر کاریگەریەتی شیعری ئەو، شیعر بنووسن و لاسایی بکەنەوە، وەلە نابە دواجار ئەوەمان لە بیر بچێت، کە پەشۆ هەر پەشۆیە و کەس ناتوانێت وەك ئەو بێت. ئەم شاعیرە، هەر تەنها شیعرەکانی نا، بەڵکو گوفتار و هەڵوەست و نووسینەکانیشی، وەك شیعرەکانی نەتەوەیانەن. کەم وەداوی مرۆیی و نەتەوەیانە هەیە لە شیعری ئەودا دڵنگی نەدابێتەوە، هەر لە گیفاراو شەشی پەستەکانەوە بگرە، تا شەشەکانی دیکەی سەدەکانی ئابردوو. بە بەوای پەشۆ، شیعر هەڵوەست و یاخیبوونە لە دژی هەر ستەم و زەردارێك کە بیەوێت مرۆڤ زەلیل و دیل بکات، نا یەکسانی و نادادی کۆمەڵایەتی بنەڕەتە ئاراوە، بەیە لە پاڵ شیعرە نەتەوەییەکانی، شیعری بە مرۆڤ و مرۆڤایەتیش گوتووە. ئەوەی تا ئێستا پەشۆی بە گەورەیی لە یادەوەری ئەمە هەشتەوە تەنها شیعرەکانی نییە، بەڵکو هەڵوەست و دیدە مرۆیی و نەتەوەیەکانییەتی، ئەو ئاکارە جوانانەیە کە لە کەسیەتی و ژیانیدا هەن و کەس بە شاعیری دەسەاتێك و حزبێك و ئایدیایەك ناینناسێتەوە و سەربەرزیشە لەوەی کە هەرگیز شیعری بە باڵای پیاو کوژان هەڵنەدا. ئەوەی لە ژیانی مرۆڤکان دەمێنێتەوە، هەڵوەست و مەژوویانە، لە پای کارو ئەو ئاوەداوانەی ئاوەدانن. شاعیران، موڵکی نەتەوەن و دەبە بە یەك مۆدا لە نەوان هەموان بووستن. پەشۆ کوردستانیانە بیر دەکاتەوە نەك ئایدەلژیانە، بەیشە لە یادەوەری

هیچ نەوێکدا، ئەم شاعیرە و شیعرەکانی، بە سەر ناچن و کاڵ نابنەوە گەرچی بە داخەوە هەمان پەشۆی شەست و هەفتاکانیش نییە لەووی شیعر نووسینەوە، کە تەنگە ئاوارەیی و تەمەن و نەخۆشی، فاکتەری سەرەکی ئەو دوورکەوتنەوەیەی ئەو بن لە شیعر. مەرج نییە بە ئەوەی شاعیرێك بە نەمری بمێنێتەوە، ئیدی دەبە تا هەتایە شیعر بنووسێت، ئەحمەد هەردی، تەنها ئازی تەنیایی نووسیوە، بەڵام لە ئەدەبی کوردیدا، چەند هەردی دیکە وەك ئەو دروست بوون؟ پەشۆ سەرمایەك و میراتێکی جوانی شیعری لە دوای خۆی بە جێهێشتووە، بۆیە ئەگەر بە تەنها گەلانەوە و خوێندنەوەی شیعرە کۆنەکانیشی بێت، ئەوا دنیام تاسەی خوێنەر دشکێنە. یادەوەری من لەگەڵ شیعری ئەم شاعیرە، نە کۆن دەبێت، نە بە سەریش دەچێت، چونکە هەمیشە شیعرەکانی یادی تۆزگارێکم دێننەوە بیر، کە بە خۆن خەیاڵی ڕۆمانسیانە و عاشقانە دژیام، تۆزگارێك کە دەزانم گوزشتوە و تازە ناگەڕێتەوە، بەڵام ئەو تۆزگارە لە نەو شیعرەکانی ئەودا، بە من بەسەر نەچووە و هەر ماوە، بۆیە بە ئەستاشەوە شیعرەکانی دەخوێنمەوە و چژیان لە وەردەگرم گەرچی سااڵنکیشە دوورکەوتتەوە لە شیعر. بەڵام گەڵانەوەی ئەمە بە ئەو، گەڵانەوەیە بە ئەو میراتە شیعرییەی لە دوای خۆی جێی هەشتووە. میراتێك ئەوە دەهێنێت، هەمیشە بە چاوکی گەورە و پیرەز و نەمر سەیری بکەین. لەو ڕوانگەیەوشەوە ئەمە گەڕێنەوە سەر پەشۆ، هەرچەنە بەمن وەك خوێنەرو شیایەکی شیعری پەشۆ، ئەم شاعیرە بە سەر ناچێت تا بگەڕێمەوە سەر شیعرەکانی. من سااڵنك بوو، ڕمویست کتێبێك لە سەر پەشۆ بنووسم، ئەم بیرکەیە هەمیشە لەگەڵم دابوو، سوپاس بە خوا، دەرفەتی تەمەن و ژیانی پێدام، کتێبەکە بنووسم، بە من باوبوونەوەی ئەو کتێبە، وەك ئەوە وایە، سیزیف ئاسا، بەردکی گەورەم لە سەر شان لا چووبێت، کە تا بەر لە نووسینی ئەو کتێبە، بەردەوام هەستم کرووە بە کەمەوەیە. پەشۆ هەر تەنها شاعیرێك نییە، بەکولای من هەمای جوانییەکانی سەردەمێك و قۆناغکی تایبەتی ژیانی خۆشم، کە دەتوانم بە قۆناغی خۆشویستی و ڕۆمانسییەت و یەکەم عشق ودوا عشقی ژیانیشمی بناسێنم. من لە هیچ کام لەو کتێبانەی پێشتر چاپ و باڵوم کرووەتەوە، باسی خەم نەکرووە، بەڵام لەو کتێبەدا، چونکە تایبەتە و یادەوەری سەردەمکی جوانم دێنێتەویاد، ئیدی لە پەراوێزی یادەوەریم لەگەڵ شیعری پەشۆدا، ناڕاستەوخۆ باسی ژیانی تایبەتی خەم لە تۆزگارێك کردووە کە چیەککی تایبەتی ژیانی خۆم. بە ناڕاستەوخۆیی باس کرووە، چیەکك چەند تۆزگار بە سەر بچێت، تاڵتر دەبێت!

*مەبەستم ئەو کتێبەیە، کە لەو ڕۆژانەی ئامادەکردنی ئامادەبووە، بەناوی (لە ژێر سایەی شیعری پێشەوا) چاپ و بڵاوکراوەتەوە.

مێژوی کورد و کوردستان..
خوێندنەوەی: سەلاح جەلال

نوسینی: محەمەد مەردۆخی
وەرگێڕانی: عەبدول کەریم محەمەد سەعید
خوێندنەوەی: سەلاح جەلال

ئامانجی مێژو لەرابردوی نەتەوەی کوردا کارساتکی جەرگ بڕ و پڕ لەپرسیار و گومان بووە، لەوەی شواندن و سڕینەوەو شاردنەوەو زۆر شێوازی تر لەلایەن دەوڵەتانی ناوچەکەوە. کەمی و نەبونی سەرچاوەو مێژو نوسی و نەبونی بواری ڕەشنبیری و ڕۆژنامەی میدیای زیاتر بابەتی مێژوی کورد وەک مینەک وابووە.
ئەوەی ئەو تاریکاییەی ڕواندەوە و ڕابردویان روناک کردەوە دەرکەوتنی کەمێک کتێبی مێژویی گرنگ بون. یەکێک لەو کتێبانە مێژوی کوردو کوردستانی محەمەد مەردۆخییە، بابەتکی ئەکادیمی پڕ لەزانیاری گرنگ بە پشت بەستن بە پتر لە سەد سەرچاوەی گرنگی جیهانی و ڕۆژهەڵات ناسانەوە نوسیوەتی. لەپێدابونی ئادەمیزادەوە هەتا فەرمان ڕەوایەتی کەرشی گەورە ئاوەنێیی نەخشەو وشەو رستە و ڕوداوەکانی مێژووی ورد نیشان دەداتەوە.
ڕابردویەک جگەی سەرسوڕمانە بە میللەتکی وا لەو هەمو سەروەریانەوە ئەستا ژێردەستە بێت.
مەبەستی وەرگێڕانی ئەم کتێبە دوورماند کردنی ئادەبی کوردییە لەزانیاریی مێژویەکان و خزمەت کردن بە مێژوی کوردو ئیسلام و سود گەیاندن بە ڕەگەی کورد لە هاوکێشەی چاکەو خراپەی ڕابردویان، بەبێ ستایش و لایەنگیری هەزو تیرەو لایەن و دەستاتێک و وەک کەسکی دەسزو زانا بە بەرژەوەندی نەتەوەی کوردو پتر لەسەدو بیست و پێنج کتێبی گرنگی لەو بوارانەدا نوسیوە.
کورتەیەک لە ژیانی محەمەد مەردۆخی:
مەردۆخ لەبنەتەدا وشەیەکی ئاوەتەی سوریی(مەر + دۆخ) مەر:

واتای ئاوەنە یان کوە. دەخ: واتای خود(زات) یان خودی خودا دەگرێتەوە، دروست کەری نییە، خۆی پەروەردگار و دروست کەرە. یان خودی خودا وەنەی نییە، یان کوەی خودا، یان خودی خودا.
بابلی و فارسەکان وشەی مەردەخیان بە بتەکانیان بەکار هێناوە، بەکورتی واتای زانایەکی خاوەن پایەیە لەناو کۆمەڵدا،
ئەمیر محەمەد مەردەخی باپیرە گەورەی بنەماڵەی مەردەخیەکانە و لەو ڕاتی شامەوە رووەو هەورامان هاتون بە پارێزەدانی ئایینی ئیسلام، لە گوندی دەرگا شێخانی هەورامان نیشتەجێ بون.
شێخ محەمەدی شێخ عەبدول موئمین ئیمام و خەتیبی شاری سنە بووە، لەساڵی 1878 هاتۆتە دنیاوە.
ناوەڕۆکی کتێبەکە:
سەرەتا لەنەخشەیەکی جواندا ناوچە کوردنشینەکانی هەمو کوردستان، بەپێی پیتی ئەبجەدی دەنوسەتەوە، لە(ئەبووجسەر ی ناوچەی خانەقینەوە هەتا هیزل لەناوچەی موسڵ و کەی گشتیان (246) ناوچەیە سەرتاسەری کوردستان دەگرێتەوە.
بەشی یەکەم- بەندی یەکەم. گوزەرانی گشتی.
نوسەر لەڕەدا شیکردنەوەیەکی کورتی مێژو دێکات و ئاماژە بەوە دێکات نابێت لەواقیع دەربچین، ئەوەی عەقڵ بەوای پێدێکات و دەیسەلمێنێت. باس لەو جیاوازیانەی مێژو نوسین دێکات لەسەردەمی ڕابردودا دەماو دەم گێڕاونەتەوەو جیاوازیان دروست کردووە. لەو لەسەردەمی نوسینەوەدا ئەو جیاوازیانە کەم دەبنەوە، مێژونوس دەبێت بایەخ بەپاشماوەی دێرین بدات و بەردو شاخی هەڵکەندراوو کەشك و تەلارە بەجەماوەکان بەسەر بکاتەوە. لەمانەوە شارستانیەت و پێشکەوتنی ئەو سەردەمانە بەدەست دەهێنرێن.
زەر لە مێژونوسان پێیوەندی زەریان بەعەرەبەوە هەیە، بنەڕەتیان دەگەڕێنەوە بۆ سەر عەرەب و نەتەوەی کوردیش بەسامی ناو دەبەن. ئایا کورد لەعەرەبە یان لە ئاریین؟ ئەو مێژونوسانە با سەرنجی کتێبەکانی سی و حەوت سەدە لەموبەر بدەن هەتا ئێستایش جێگای بەوای نوسەرانن و زەربەی مێژووی میسر و ئێران لەو سەرچاوانەوە وسراونەتەوە. دەبێت مێژونوس پشت بە دوو سەرچاوەی گرنگ ببەستێت، پاشماوە دێرینەکان و نوسراوە کۆنەکان، ئەگەر لەو دوانەوە هیچی دەست نەکەوت بگەڕێتەوە بۆ هەسوکەوتی ناوچەکەی خۆی نەکو بگەڕێتەوە بۆ ڕەچەڵەکات ناسەکان.
نوسەر ڕای هەردێت دەهێنێتەوە: ((ئەوەی دەیبیستم دەینوسم، ئیتر مەرج نییە ڕاست بێت، لەم هاوکێشەیشدا باسی مێژویی دیاری دێکات، پێویستە پشت بەچوار شتی سەرەکی ببەستریت:
1 – پاشماوە دێرینەکان.

2 – کتێبە مژویێکان.
3 – مژوی ناوچەکە.
4 – گەشت و ڕاژەکات ناسکان)).
ئاماژەیش بۆزار لەو هەڵانە دەکات کەوتونەتە ناو مژووی، نمونەی(شەریف الدولە) فەرمانداری کوردستان واتە شاری(سنە) دەهیئەنێتەوە، سەرگەرمی کوژاندنەوەی ڕاپەڕینی گەلباخیێکان بووە، بۆئەلیکپتەرێك ناوچەکەی بەسەرکردەتوە فەرمانبەرێك هاوکاری کردووە، پرسیاری ناوی گوندێکی لێ کردووە، گوتوێتی: (نازانم)، هەر بە(نازانم) ناوی گوندەکە تۆمار کراوە. لۆزار نامیلکەو کتێبەکاندا ناوی کێیقومار و کێیکاوس وتوس وفەریبەرز وئازیدپاك وبەهمەند وئاسفەندیار بەهەڵە نوسراون. یەنانیێکانیش ویستویانە هەر ناوێك بە هەر زمانێك بووبێت لەگەڵ زمانەکەی خۆیاندا بیگونجێنن. ڕاژەکات ناسکانیش لسەر مژوی کورد یەك ڕایان نییە، هەرکەسیان بەپێی بۆچونی خۆی نوسیوێتی. بە نمونەیش ڕاژەکات ناس سیرکیتك دەڵێت: (کەمەڵی میتانی تیرێیکن لەهەزی کاسی).
پرۆفیسەر سیایزار نوسیوێتی: (میتانی تیرێیکن لەهەزی سێیاری).
.
نوسەر لێشیکردنەوەی مژوییدا زیاتر لسەرچاوەی بگانە سەرچاوە میلییەکان بە جۆگەی بەوا دادەنێت، ئەو ڕوداوانەی پێش نوسین و خوێندنەوە ڕویانداوە پشت بەپاشماوە دێرینەکان و داستانە دەماو دەمییەکانی خەڵکی ناوچەکە ببەستراێت.
بەندی دووەم: پێیدا بونی ئادەمیزاد.
مرۆڤ لەکوێ پێیدابووە.
زۆری پارچە ئاگرێك بووە بەخەرایی سەرانەوەی زەر بووە، بەپێی ساردبونەوەی ئاژەڵ و گیاندار و مرۆڤ دروست بون، وەك لەتەورات و قورئانیشدا هاتووە، ڕەگەزی مرۆڤ لەئادەمەو ئەویش لەگەڵ.
ئاو و هەوا و ڕاژ و گەرمی کاریگەرییان لسەر دروست بونی زیندەوەران هەبووە. بەگشتیش ئامادەبونی ژیان دەبەستێتەوە بەبونی مادەی زیندو شە.
دەربارەی زەمانی پێیدابونی مرۆڤایەتی ئاماژە بەجیاوازی دێکات لەلای مژو نوسان. ناتوانرێت زەمانێکی دیاریکراوی بە دابندرێت.
بەندی سێیەم: نژادی ئادەمیزاد و ناو بردنی گەل و هەزکانی.
زانا ڕەگەز ناسکان و ڕەگەز و نژادی ئادەمیزاد، دەکەن بەچوار بەشەوە(سپی و ڕەش، سور و زەرد) وا دیارە(سورو زەرد) لەگەڵ(سپی و ڕەش)ەوە دروست بوبێتن. ئەو دوانە بەبنەڕەتی مرۆڤ دادەنرێن، پەروەردگار لەئادەم پێیدای کردووە. تەورات دەڵێت: (نەوەی حام بەهەی سەرپەچی کرنیان بەچەند گوناحێکەوە ڕەش بوون، نەوەی سام

بەسپەتی مانەوە).
مێژوو لەسەر ئاینەکان لایان وایە: یان بەهۆی گوناحەوە ڕەش بون یان بەهۆی تێکەڵاوی ڕەگەزی کیمیاییەوەیە. ڕای جیاوازیش لای مێژو نوسان هەیە. نابێت تەنها ڕەگەزی مرۆڤایەتی بکەوێتە کانی نوح ناو ببرێت، لافاوەکە هەمو جیهانی نەگرتبێتەوە، بۆ نمونە ئەمریکا.
سامییەکان بەم بەشانە دیاری دەکات: عەرەب، جولەکە، ئاشوری، کلدانی، خەڵکی بابل، شام، ئارامییەکان. (فینیقییەکان) لەتەوەاتدا بەنەوەی حام ناسراون. ناوی ئاریییەکانیش دەکرێتە سێ بەشەوە:
1 – هیندییەکان.
2 – ئەوروپییەکان، لاتینی، ئەڵمانی، نەسلاوی، سەڵتەکان.
3 – ئێرانییەکان، فارس – کورد. جگە لەمادەکان و ئاراراتییەکان(هیندو ئەوروپی- ئێرانی) پێکدەهێنن.
بەندی چوارەم:
1 – دەربارەی ڕەگەزی ئاری و تیرەکانی.
وشەی ئاری بەمانای ئاگر دێت، لێئارەوە هاتووە، ماناکەی ئاگرە، وشەی ئاری بەمانای ئاگرپەرست بون و ماميیەکان بت پەرست بون و سامییەکان خواپەرست بون . وشەی ئەهریمەن لە دو وشە پێکهاتووە(ئاهر) و (مەن) واتا شەریکی یەزدان، کاری چاك، ئاهوا کاری خراپ، ئەهریمەن.
ئاری3400 پ.ز. ڕون نییە بڕایی تەفانییەکانی سەردەمی نوح بون لەئەنجامی ڕوداوێك لەمێژودا دوچاری بەاوبونەوە و کەچ کردن بوبن، یان نا.
بەندی پێنجەم: دەربارەی نەتەوەو هەزەکانی ئاری:
بریتییە لە(ئێنردان، لاتین، جەرمەن، ئوسلاو، سلت، هایی، بلاج، جەغزی، ئابادیان، ئادیان، ئاجامی، مادایان، پارسەکان).
1 – ئێنردان و هیندییەکان و دانیشتوانی ناوچەی سەند و پێچ ئاوسیك و کشمیر.
2 – لاتین: فەڕەنسی، ئیسپانی، پورتوغالی، ئیتالی، ڕەمانی.
3 – جەرمەن لەهەزەکانی ئەڵمان، ئینگلیز، سایکس، ئەسك،ندنافیا کورك پێکهاتون.
4 – ئەسلاو: بریتین لەروسەکانی پەڵەندا، لەهستان، سرب، چیکی.
5 – سلت: پێکهاتون لەبومییەکانی ئەوروپای ڕۆژئاوا.
6 – هایی: ئەمانێ ئەرمەنەکانن، ئاراراتیشیان پێ دەڵێن.
7 – بلاج: لەدانیشتوانی بولغاریا، بەلجیکا پێکدێن.
8 – چەغزی: بەشەکن لەروسەکان، سەقالییەکان.
9 – ئابادیان: ئابادانیشیان پێ وتون و ئەو ئاریانێن بەناوی ئابادی گەورە ناو دەبرێن.

10 – ئادیان: ئازادیانیان پ وتون، رچ کیان دچتو سر ئازاد ئابادان، واتمهاباد، بدستی نمارد کوژراو،
11 – ئاجامی: ئاریکانی بنماڵی(یاسان جام) دگنو سر(شای مهبول).
12 – مادایان: ئاریکان نوی(مادا) ی کوی یاخت کوی نوح، هزکانی(ئلوار، کیلاب، درام، فزاران، لم بریکن.
وشی مادا لسردمی نیمی پش زایندا باوبوو. بام وشی کورد هیردت دت: (مادکان لبنتدا نوی ئاریـن).
13 – پارسکان: بریتین لوئاریانی ل وات- سفن- پارسی ئستا و لکناری دریای عومان و روباری ئهواز ج گیربون.
بشی دووم: دربارەی کورد و کوردستان.
بندی یکم: پیدابونی کورد پش چند هزار سا پش زاین، هزکانی کورد لرژهاتو بدرژایی روباری دیجل لریز چیای زاگرز هتا کندواوی عربی و کناری دریای عومان ریشتون، لرژ ئاواو، بدرژایی روباری فورات و کمت شاخی ترس هتا سوریا و شاخکان و کناری دریای سپی.
زربەی مژو نوسکان بشی یکمی کورد ناو دنن کوردی رژئاوا یان ئاراراتی بشی دووم ناو دنن کوردی رهات یان(مادیان) زیاتریش مینورسکی.
بندی دووم: دربارەی رابردوی کورد:
بشو یکی گشتی بریتیی لبگەی مژویی و پاشماوکانی کورد و بسر پنج سردمدا دابش دبن.
1 – لسردمی پش مژوو لچند هزار سای پش مژوو هتا سای(3600) پ. ز. دگتو.
2 – 3600 هتا 853 پش زاین سردمی پیونـدی لگ (سمریکان- ئکد- علوی، ئاهور عیلا.
3 – 853 هتا 550 پ. ز. سردمی فرمان وایتی ماد هتا کیخسروی گور.
4 – 550 هتا سردمی ئیسلام.
5 – کورد لسردمی ئیسلام بدواو.
بندی سیم: دربارەی نوسین و زمان و دین و خوشتی کورد.
سرتا کورد و فارس بختی بزماری نوسیوان، دوایی بپیتی ماسی سوراتی، ئارامی، سریان، ینانی، لسردمی ئیسلامدا ختی کوفی بکارهاتوو.
نووسین لسدی دیمی پش زاین پیاوك بناوی(ماسی سوراتی)پیدابوو، بپی پیت ئبجدییکان چند پیتکی دزییو لسری نووسین و هسوکوت کراو، هتا نزیکی هاتنی ئاینی ئیسلام

ئەو پیتانە بەکارهاتووە، لەگەڵ ئەوەشدا خەتی(ئارامی، سریانی، یۆنانی)یان بەکارهێناوە.
زمانی هەر چوار هەزکەی کورد(لەلە، گۆتی، کاسیە، شەبار) هەریەکەیان ماوەی زمانێکی تایبەتی خۆیان بون. بەڵام لەیەکەوە نزیکن و هەموی هەر یەك زمانە.
ئێستا زمانی کوردی لەچوار شێوە زمان پێك دێت:(کرمانج، گۆران، لەک، کەلهور).هەریەکە لەمانەیش بون بەچەند بەشێکی تر و شێوەیان جیاوازە.
سی سرنی سیمس دەڵێت: زمانی کوردی خاوەنی گەنجینەیەکی تایبەتی خۆیەتی و جیاوازیەکی زۆری لەگەڵ زمانی فارسیدا هەیە و زۆریش لەو کەنترە.
ئاین و خوێندەوشت لەسەرەتادا رون نیین لەدوای هاتنی کوردەوە بۆ ئەم جێگایانە، ئاهورا پەرست بون، روناکی پەرست، ئاهورامەزدا، واتا خاوەنی هەز و دەسەڵات، ئەهریمەن نیشانەی هەز و تاریکی، دوایی کەوتونەتە ژێر کاریگەری زەردەشتەوە.
بەندی چوارەم: دەربارەی کوردستان
ژمارەی دانیشتوانی هەزکانی کورد؟
هەردو بەشەکەی کوردستان، رۆژهەڵات و رۆژئاوا دەگرێتەوە، لەسەدی هەشتەمی کۆچیدا شانزە ویلایەت بووە، کوردستان 630000 کم چوار گۆشەیە بەریتیە لەپانتایی روبەرەکەی و ویلایەت و شارەکانی پێکهاتووە لە شەش ویلایەت
1 – دیاربەکر.
(دیاربەکر، میافارقین، ماردین، ئەسیبین، ئارغەنی، سورك، ئاماد، جزیرەی ئیبن عومەر، نیشاپور، سەعرەت، نەرجەکی، بەتان).
2 – موسڵ
ا (موسڵ، ئەربیل، سولەیمانی، یستان، کەرکوك، سنجار، عەقرە، کفری).
(سنە، بیجار، سەقز، بانە، هەورامانی تەخت، ویلایەتی ساوجبلاخ، کرماشان، سونقور، کەنگاوەر، کەرەند، هارون ئاباد، زەهاو، هەرسین.
و: لورستان. شارەکانی خورەم ئاباد، سیمرە، مەلایەر، نەهاوەند.
تووسرکان.
بەم شێویە هەزکانی کوردستان شی دەکاتەوە، بەشی ئارارات بەشی رۆژهەڵات و وەاتی ماد، سەرنج دەخاتە سەر هەرسێ دەوڵەتی(کلدانی، ئاشوری، عیلام) پێکهاتەی دەوڵەتی ئاشور فەرمانڕەوایەتی کلدانییەکان، فەرمانڕەوایەتی ماد، فەرمانڕەوایەتی کەسایەتی و زانای ئێدیبانی کورد.
بەکورتی ئەم کتێبە گرنگییەکی زۆری هەیە چی لەروی زانستی و بەگەی

مێژوویی و چی لە روی ئەمانەتی زانستی و کارکردنی ورد و نوسینەوەی مێژوییکی نادیار بایەخی تایبەتی خۆی هەیە.
سەرچاوە: محەمەد مەردۆخی کوردستانی. مێژوی کورد و کوردستان. بەغداد. 1990. چاپی یەکەم. چاپخانەی ئەسعەد. وەرگێڕانی. عەبدول کەریم محەمەد سەعید.

لێژمارە 36 ی گۆڤاری دیوان لە 1/4/2024 دا بلاوبۆتەوە.

خۆتان مەگـرن، جـارێ نـایەت.. نەوزاد بەندی

تەبعەن نیشانەشکێنانی هەرەم لیستی موچەی مانگی 3 بە تەرفیعەوە ئەنێرن ، بەغایش دوای دوو هەفتە وەفدێ ئەنێرێ ئێوە :
ئەم چییە ئەم ئیسرافە ؟
وا ئێزانن قولپی قافە ؟

ئەمانیش ئێوەن :
بە تەرفیعەوە خەشترکە ..
هەمووی پارەی حوشترکە ..

دوای سێ هەفتە بەغا ئێوە:
خوشک و مریشکتان دەردەنم ئەگەر تەرفیعەکەی لە نەکەنەوە ..

سەرکی ئیقلیم قاچ ئەکوتێ بە عەرزاو ئێوە:
بە تەرفیع تەعەدایە
میللەت لە دەمانایە..

میللەتیش هاواری لە بەرزئەبێتەوە ، ئێوە:
براکەم تەرفیعمان ناوێ
مردین بە نان و ئاوێ

بەغا ئێوە :
خەزێنەی دەوڵەت بەشێ
ئەویش وەزعتان ناخۆشێ

سەرکەتیزبەکی موعارەزە ، بە خەی و پەشاکەکی گرانبەهاوە ، تازە لە گەرماو و ماکیاج و مەساج هاتتەوە ، هەمی لە هەئەسە ، خەی تووەە کردووە ئەەە :

ئەناحە ناحە ناحە
ئەو میللەتە گوناحە

وەزیری کاربەەکەری قیتار و میترەی هەرەم تووەە ئەبە و بەیاننامەیەکی حەوت لاپەەیی ئەنرە بە موسە ، تیایدا بەم دەەە دەست پە ئەکا :
ئەمە بە چی تە ئەگەن ؟
ئەی ئەوە کەی پە ئەگەن ؟

هابرەکی ئیسلامیی زەر گرنگ ، بە خەی و ەیشەکی ماش و برنجی و ساقەیەکی میلدارەوە ، زەر بە هەواشی و بە پەکەنینەوە ئەەە :

ناردنی قەوائیم بە تەرفیعەوە
چەن قبوە ئەکرە لەلای شیعەوە ؟
ئەمەیش هاوخەمین لەگەە خەەکیدا ،
بە دەەکی موتیع و زەر واسیعەوە ..

کوتلەی سەدر دەتە سەر خەت و ئەەە :

ئەمە حەز ناکەین وا بە ..
دە با وا نەبە وا بە ..

پاقلە فرەش و حەواسەی مریشک فرەشکان مان ئەگرن ..ئەو خەیاتانەی کە تەنها کاوبە قارس ئەکەن ، بایکەت ئەکەن و موزەکەرەیەک ئەدەنە نەتەوە یەکگرتووەکان ..مامەستای نەازی هەەشە لە دار و بەرد ئەکەن ، سە چوار دارلاستیک بەدەست ، حەوت هەشتەکیان لە ئەپەچنەوە ..لوقمە قازی فرەشەک سوەند و قورعان ئەخوا لە بەیانییەوە کیلەیەک لوقمەقازی فرەشتوە ئەویش بە نیوەقیمەت و بە نەخەشکی شەکرە .. لفکە فرەشەک لە کەناەەکی فەرمییەوە ئەەە نازانم من ەزقم نەماوە ، یان خەەک گەە بوون ..
پەەەمەز فرەشەک بە قەتار و ئەەەاوەسییەوە ، تەکچووونی خەی هائەگەینە ..کەمەەە تەلەبە هەر لە خەیانەوە مەکتەبە ئەسووتێنن ..جوملە فرەشەک سەروەج جەتە بە کابینەی حکومیی ئەکەشە .. کەمەەەک ژن داوای تەەاق ئەکەن .. ەەباعەکی دەولیی هەرچی ئاسن و ئیسپرینگ و دەمبەەانسی هەیە ، هەەاجیان ئەکا و کەسیش لەی ناکەە

..مەلایەکــی 12 عیلــم بە ســەرخەشیی ، لە مینبەرا ئەگیــرە .. کەمەنیستەکی دایک و باوک کەمەنیستی و پور و نەنک مولحید ، ئەچە بە عەمــرە و بە ســیواکەکی بە قەدەر شمشــرەکەی حەزرەتــی عەلــیــیەوە دەتەوە .. دوو کــافە ، نەرگەلەکانیــان ئەکەن بە خــەری مەولــوی پەغەمبەر ،بەغا بینەرە .. نانەقەیسی فرەشەک یەک دنیا جنەو بە کوردو کوردستان ئەدا .. بانگخوازە بە قوەگی پە لە گریانەوە باس لە خەزانە ئەکا یەک مەقامی خــوزیان گەشاندەتەوە ، کەچی گەشتیان نەبووە بیخەنە بانی .. خاوەنی سەمونخانەیەک لەناو عەجانەکەدا ، بە ەووتیی لەی پاە ئەکەوە ، ئەەە تا بەغا نەینەرە موجازەفە بە هەویــری مــاە و منــاەەوە نــاکەم .. کەمەەە خوەنــدکاری زانکە ، مەنجەەە نیسکەنەی خەست بە ئەنجومەنی وەزیران ئەکوەەنن .. وەزیری دارایی بە بیجامەیەکی بازەوە لەحزەیەک دەرئەکەوە و دوای ئەوە کەس نازانە چووە بە کوە .. قوەەفەە فرەشکان هەەەشەی ئەوە ئەکەن ژەر پردەکە گە تە بەردەدەن ..

وەلحاســە مــانگی 7 ، دوای مەەاســیمەکی وزاری و بە ئامــادە بــوونی کەمەەە میــوانی ئیقلیمــی و هەنە ەەئیــس وزەرای خــانەنشین بــووی ئەفەریقا و نەردەری یو ئەن و برازایەکی جیڤارا ، بە بە تەرفیع موچەکە دەت ، نیوەی مەزەفینی ئەقلیم شەت بوون و نیوەکەی تریشیان سوەن و قورعان ئەخەن بە قاقەزی بیست و پەنجیی نەبە وەری نەگرن .

ـــــ وەنەکە ، هی دوو سە حوتن کە لە چاوەەوانی موچەی مانگی مارتا ، مانگی تەموز بوون بە ماسی زینە ـــــ
ئیتر بە پەشەوە ..

گەڤاری زمان و زار ژمارە ١٢

[بە خوەندنەوەی ژمارە ١٢ی گەڤاری زمان و زار کلیکی ئەربکەن..]

Zman_W_Zar12Download

یەکەمین ئیفێنتی دیداری ئەدەبی کوردی- ئەمانی لێشقاوە بە ڕووچووە.. ئامادەکردنی: ئیسماعیل محەمەد

دەمژمێر ٢١ی ڕەزبەری ٢٠٢٤-٣-٢٥ شەوی پێنجشەممە لەسەر هەینی، دیدارێکی ئەدەبی و هونەری بە خاتوو ‘جانین ڕیگۆ جان’ نووسەر و ئەدەبدەستی کوردی بەڕێگەز ئەمانی لە هوتێل بەسمە ئێلسڤیر.
لایەن سەنتەری ڕۆشنبیری شەقاوە وەسازکرا
دەشاد کاوانە ڕۆکخەری دیدارەکە بە خێراتی ڕاگەیاند کە دیدارەکە لە دوو بەش پێکهاتبوو، ئەدەبی کوردی لە ئەمانیا لایەن وەرگێڕ سابیر سەبری کاری وەرگێڕانی بەکرا، بەشی دووەمیش گەرانی کولتووری ئەمانی بوو، چەند گەرانیەکی کلتووری ئەمامی پێشکەش کرا، کە لایەن ژنیاری گۆرانی کورد مامەستا چەتە نۆرەز کاری میوزیکی بە کرا.
خاتوو جانین لەو دیدارەدا ئاشکرای کرد کە بە مەبەستی پەڕەپێکی هاوبەش لەگەڵ دەشاد کاوانی نووسەر و ڕۆمانووس هاتۆتە کوردستان و کە بنیازن لە داهاتوودا لە وڵاتی ئەمانیا بەهاوبەشی ئەنجامی دەدەن. لەهەمان کاتدا سەرسامی خۆی بەدوایین ڕۆمانی دەشاد کاوانی بناوی فەینی پردەکان دەربڕی کە لە ڕۆمانی زمانی ئینگلیزیەوە خوێندویەتیەوە، ئەم ڕۆمانەی وەک سەرکەشێکی گۆرانی ڕۆمانی کوردی بە جیهان بینیی، بەیەکەم بەپۆیستی زانی کە بگێڕتەوە ئەمانیا و کار بە ناساندنی ڕۆمانەکە بە گەلی ئەمانی دەکات.
لە کۆتای ئیڤێنتەکەشدا قەڵغانی ڕۆزلەنانی دەستی کورد لایەن کاروان کەریمخان قائیمقامی قەزای شەقاوە پێشکەشی خاتوو ‘جانین ڕیگۆ جان’ کرا.

ئامادەکردنی: ئیسماعیل محەمەد

ڕۆمان
قەڵەنی پەردەکان
دڵشاد کاوانی

قەپی پاشکەوت.. کەنعان مەدحەت

بەم نییە بە شەو بەم تاریک دامکە
بەهام بە مافی خەمی دەزانم
لە گوێی هەژ بگرم و پیایا بسڕەوێنم
هەرچی زووترە هەبکا.
بەم نییە بە منالان بەم
خەوی، بە خەراک و
جل و بەرگ بە کەس مەگەن.!
بەهام بە باوکان دەورم بەم
گان ئاگرن
منال بەخەوکردن
گیرفانی دەرەقەتداری دەوە.
قرتاوە موچەی سێ و چوار مانگ جارێ
کەس تێر و کەس کەسیش
پشتە ناکا
تکایە دەست بە بانەخوێنەوە بگرن
تا دەسەلات
لە رووی پشکی بەرکەوتو و دەستکەوتی ناوخە
هەژی تەکەناوبوون، دیار و
قەپی پاشکەوت یەکلا دەکاتەوە!

کەنعان مەدحەت

سەناتای نیگەرانی.. ستیڤان شەمزینی

نیگەرانم، نیگەران
پەپولەکانی ئەم بەهارە ناتوانن

دیلانێ بە رەحی خەزاناوییم بکەن
هەندێ سیزیف ماندووم
ئەم بەردێ قورسی ژیان
بە من ناوات
سەر لوتکەی بەختەوەریی
من چی لە ئەستێرەیەکی پیانۆژەن بکەم؟
گەر شەوەکی هەمنم نەبێت
چی لە کاسەی سەرم بکەم؟
گەر خەونەکم نەمابێت بیبینم
تازە لە دەست دەرچووم
چی قاوەگرەوەی دنیایێ
چارەنووسی دەمیان بە ناخونرێتەوە
هەرچی شادومانی نێو گەردوونێ
قەپچەی پێکەنینی منی پێ ناکرێتەوە

دنیا زەر بچووک بێتەوە
شتی گەورە
لە باوەشیدا جێی نابێتەوە
دنیا زەر تاریک بووە
رووناکی لە چاوی تەراوە
دنیا زەر تەسک بێتەوە
کراسی خەشەویستی
بە بەری ناکات
من چیم داوە لەم دنیا لەە؟
خە چاوی شیعرمی تەدا هەنایە
چیم داوە لەم سەحرای ژیانە؟
خە تەوی عەشقی تەدا شین نابێت
تەناگەم
تاکەی دەست بەدنیاوە دەگرم؟
لە کاتەکدا
ئازار تارمایی ئاسا بەدوامەوەیە
هەشتا تەناگەم!.

لە ژیاندا

بە نەو ژانەکاندا ڕات بووم
لە ئازارەکاندا
بەناو ژیاندا تێپەڕیم
لە خۆشەویستیدا
بەنەو شیعردا ڕات بووم
لە شیعردا
بەناو خۆشەویستیدا تێپەڕیم
لە خەوندا
بە نەو ڕابردوودا ڕات بووم
لە ڕابردوودا
بەناو خەوندا تێپەڕیم
لە ئاگردا
بە نەو عەشقدا ڕات بووم
لە عەشقدا
بەناو ئاگردا تێپەڕیم
لە دڵی مەعشوقدا
بەنەو خەمدا ڕات بووم
لە خەمدا
بەناو دڵی مەعشوقدا تێپەڕیم

٢٠١٩-١-١١
ئەڵمانیا – بیلەفێلد

زریوەی ڕەحم بکوژێنەوە.. ستار ئەحمەد

نەمزانی.. هەور لەخەت دەپچڕێت و
دوای هەناسەی (با) دەکەوی .
دەبێتە پاڵکی ئەستێرە و
نایەیتەوە بە سەر زەوی.

ئەو ساتانەی ...
هەناسەم دەبووە شیعر و
پارچەی شکاوی دەروونمی"
بەشەماڵا بە دەناردی.
نەمدەزانی ...
وردە ئەشکی لوتکەی چیای"
وەکوو بەفراو مات و ساردی.
شەوانەکی عاشقانەو
ئەلبوومەکی وشەی جوانی.
گەڵای سەوزکی وردیلەی ..
چوون ئاورەشم نەرم و نیانی.
بریننی ناخم خوێن رژێ ..
پەنجەکانت...!!
پەنج گوڵاسی رەنگاورەنگن.
پەنج مەمی کز داگیرساوو.
پەنج هەناوی هەڵرژاوی.
پەڕەی شیعرەکی بەدەنگن.
بیرت دەکەم ...
لەگەڵ هوزاری ئاسمان و
رەوتە سەمای نیگای خەرا.
ئەو کاتانەی زەمین دەگری،
ئاسمان بە دابەانی تە ..
ئەستێرەکانی هەوەری و
خوێنی هەناوی داچەڵا .
وەرەوە گەر بە ساتێك بێت ..
لە ژوانگەم بمێنەوە .
لەگەڵ داگیرسانی جگەرەیەکا،
زریوەی ڕەحم بکوژێنەوە.

ستار ئەحمەد